

Bogusława Kuć

SERIA WYDAWNICZA „KSIĄŻNICA TŁUMACZEŃ ŁACIŃSKICH”

WSTĘP

Znaczenie języka łacińskiego dla rozwoju polskiej kultury piśmienniczej stanowi przedmiot wielu badań w szczególności w odniesieniu do doby staropolskiej¹, kiedy to „więcej u nas po łacinie niż po polsku pisano”², i kiedy język ten urastał do rangi drugiego języka narodowego. W odniesieniu do późniejszych okresów o kulturze łacińskiej w Polsce mówi się głównie w kontekście badań nad recepcją kultury starożytnego Rzymu, marginalizując coraz bardziej wciąż powstającą, współczesną łacińskojęzyczną literaturę piękną, naukową tudzież pisma urzędowe i kościelne, których udział w polskiej produkcji wydawniczej był coraz mniejszy. Okres dwudziestolecia międzywojennego jest pod tym względem szczególnie zaniedbany, mimo że łacina wciąż zajmowała dostojne miejsce w polskiej świadomości, co zawdzięczać należy w głównej mierze szkolnictwu. Chociaż w dyskusji o edukacji w nowej Polsce dominowały i ostatecznie zwyciężyły głosy postulujące ograniczenie nauki języków klasycznych na rzecz nowożytnych, to jednak łacina pozostała przedmiotem obowiązkowym we wszystkich gimnazjach ogólnokształcących, a także w gimnazjach typu klasycznego i humanistycznego, w związku z czym zaistniało stałe zapotrzebowanie na książkę łacińską: głównie podręczniki oraz lektury szkolne, a także innego typu pomoce naukowe, tłumaczenia, preparacje etc. W dwudziestoleciu międzywojennym w Polsce ukazywały się liczne serie wydawnicze grupujące łacińskojęzyczną i, rzadziej, greckojęzyczną literaturę z przeznaczeniem

¹ M. in. zob.: A. Abramowicz, *Dzieje zainteresowań starożytnych w Polsce*, Wrocław 1987; T. Bieńkowski, *Antyk w literaturze i kulturze staropolskiej (1450-1750). Główne problemy i kierunki recepcji*, Wrocław 1976; Z. Gloger, *Łacina w Polsce*, w: *Encyklopedia staropolska*, t. 3, Warszawa 1900, s. 159; K. Mecherzyński, *Historia języka łacińskiego w Polsce*, Kraków 1833; W. A. Mikołajczak, *Łacina w kulturze polskiej*, Wrocław 1998; *Tradycje antyczne w kulturze europejskiej*, red. J. Axer, Warszawa 1995.

² K. Mecherzyński, *Historia języka łacińskiego...*, s. I, oraz Z. Gloger, *Łacina w Polsce...*

do użytku szkolnego, jak np. we Lwowie: „Biblioteka Pisarzy Łacińskich i Greckich do Użytku w Szkołach Średnich” wydawana staraniem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, „Biblioteka Preparacji Greckich i Łacińskich oraz Tłumaczeń”, „Teksty Filomaty”, „Teksty Łacińskie dla Gimnazjum Humanistycznego i Klasycznego” oraz w Warszawie: „Biblioteka Pomocy Szkolnej”, „Wydawnictwo Klasyków Rzymskich do Użytku Szkolnego”, „Biblioteka Preparacji”, „Łacina w Szkole Polskiej : tłumaczenia i preparacje do klasyków rzymskich”, a także serie o mniejszym znaczeniu wydawane w innych miastach, przez prowincjonalnych wydawców, jak wydawana w Przemyślu „Książnica Klasyków Łacińskich” i Łódzka „Książnica Tłumaczeń Łacińskich”, stanowiąca przedmiot niniejszego artykułu. Nie bez znaczenia były także samoistne wydawniczo pomoce szkolne wydawane głównie nakładem „Książnicy-Atlas”. Pomoce szkolne do nauki języka łacińskiego tego okresu, ze szczególnym uwzględnieniem ich walorów dydaktycznych omówione zostały przez Wandę Popiak w pracy: *Języki klasyczne – łacina i greka w średniej szkole ogólnokształcącej w Polsce w latach 1919-1939* w części poświęconej pomocom dydaktycznym. Poza tą pracą zainteresowanie publikacjami łacińskojęzycznymi z okresu dwudziestolecia międzywojennego jest wśród badaczy raczej znikome, zaś na temat serii „Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nie powstało dotąd żadne opracowanie.

Rodzina Mittlerów³, począwszy od lat 70. XIX wieku, kiedy Szlama Mittler rozpoczął obwoźny handel książką⁴, pozostawała w gronie cenionych marek łódzkiego księgarstwa. Charakterystyczną gałęzią ich działalności były tzw. „pomoce szkolne” czyli w swej istocie bryki⁵ przeznaczone dla uczniów szkół średnich. Intratność celowania w potrzeby i gusta uczniów oraz inwestycji w książkę szkolną w ogóle, dostrzegł już Szlama Mittler, który rozbudował swoją księgarnię o część antykwaryczną, głównie z myślą o obrocie używanymi podręcznikami szkolnymi⁶, której to drogi nie zaniechał jego syn i spadkobierca – Abram Fajbus. W okresie dwudziestolecia międzywojennego spod prasy Mit-

³ Na temat księgarni działalności wydawniczo-księgarskiej rodziny Mittlerów zob. m. in.: J. Jaworska, *Mittler*, w: *Słownik pracowników książki polskiej: suplement*, Warszawa 1986, s. 144; J. Strzałkowski, *Drukarnie i księgarnie w Łodzi do 1944 roku*, Łódź 1994, s. 83.

⁴ Oficjalną zgodę na prowadzenie księgarni Szlama Mittler otrzymał 02.10.1886 r.

⁵ „[...] Bryk (z niem.), w języku potocznym, zwłaszcza uczniowskim, nazwa niedozwolonej pomocy szkolnej zawierającej gotowe rozwiązania zadań przeznaczonych do samodzielnego opracowania (przekłady, rozwiązania zadań z matematyki i fizyki, streszczenia) [...]”. *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław 1971, s. 343.

⁶ Zob. J. Konieczna, *Kultura książki w Łodzi przemysłowej (1820-1918)*, Łódź 2005, s. 83. Szlama Mittler wydał własnym nakładem dwie pozycje w 1903 i 1904 r., zob. J. Strzałkowski, *Drukarnie i księgarnie...*, s. 83.

telierów do uczniów trafiały bryki o różnej formie: wspomniane już tłumaczenie tekstów, wzory wypracowań, ale także streszczenia podręczników, rozwiązania zadań itp.⁷ Na ogół wydawnictwa te stanowiły odniesienia do konkretnych podręczników oficjalnych, używanych w szkołach. Jednakże największe w tym zakresie zasługi położył Lajb Mittler, kierownik firmy od 1926 r.⁸ Za jego czasów bryki ukazywały się w przemyślanych i uwzględniających obowiązujące programy nauczania kilku seriach, wśród których znalazła się stanowiąca przedmiot niniejszego artykułu seria „Książnica Tłumaczeń Łacińskich”, a poza nią także m. in. „Książnica Krytyk Literackich” (1928-1936) oferująca uczniom opracowania do lektur szkolnych (tj. ich streszczenia, charakterystyki bohaterów, komentarze do problematyki itp.), „Tematy Literackie” czy „Biblioteka Maturzysty” (1929-1937), w której ukazywały się przeważnie wzory wypracowań na najbardziej sztamkowe tematy, ale także pomoce zupełnie innego typu, tj. repetytoria⁹ i skróty podręczników.

Popyt na tego typu wydawnictwa musiał już z pewnością istnieć w latach 30. w Łodzi, gdzie funkcjonowały 32 szkoły średnie, w których uczyło się łącznie ok. 7500 uczniów¹⁰. Istniały przy tym dwa gimnazja humanistyczne: Gimnazjum Męskie Humanistyczne I. Kacnelsona oraz Gimnazjum Żeńskie Humanistyczne H. Miklaszewskiej, jednakowoż łacina była przedmiotem obowiązkowym w czteroletnim gimnazjum pojedrzejowiczowskim¹¹.

Seria „Książnica Tłumaczeń Łacińskich” ukazywała się nakładem A. F. Mittlerera w latach 1928-1934. Obejmuje 44 tomiki zawierające tłumaczenia i preparacje do klasycznych tekstów łacińskich, należących do kanonu lektur szkolnych w oparciu o istniejące już wydania tychże tekstów, zgodnie z dominującą w dydaktyce języków klasycznych już od końca XVIII w. orientacją na ćwiczenia translacyjne. Układ tekstu w tomikach jest wyraźnie dostosowany do pracy metodą gramatyczno-tłumaczeniową, polegającą na uważnej lekturze

⁷ M. in.: H. Goldryng, *Skrócony podręcznik historii Polski podług Anatola Lewickiego*, Łódź 1925; I. Lotenberg, *Rozwiązanie zadań planimetrycznych N. Rybkina*, Z. 1., Łódź 1922; A. Różański, *Skrót historii średniowiecznej według najnowszych podręczników szkolnych*, Łódź 1930.

⁸ Abraham Mittler po przekazaniu firmy synowi w 1926 r. jednakowoż nie zaniechał działalności, lecz otworzył drukarnię przy ul. Wólczańskiej 27.

⁹ Jak np. nr 17 tejże serii: K. Świątkowski, *Kultura rzymska: (repetitorium) dla wyższych klas gimnazjum*, Łódź 1936.

¹⁰ M. Koliński, *Łódź między wojnami: opowieść o życiu miasta*, Łódź 2007, s. 125. Na temat oświaty w Łodzi okresu międzywojennego zob. także: A. Ginsbert, *Łódź: studium monograficzne*, Łódź 1962, s. 150-151; *Łódź: monografia miasta*, red. S. Liszewski, Łódź 2009, s. 323-326.

¹¹ J. Starnawski, *Łacina i greka w szkole w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Meadander” 2006, nr 1-2, s. 149.

tekstu ze zwróceniem uwagi na kwestie gramatyczne i zapoznaniem się ze słownictwem, a następnie dokonaniu literackiego tłumaczenia na język polski¹². Mianowicie: po preparacji do danego ustępu tekstu, która podaje jedynie formy podstawowe występujących w tekście słów wraz z ich tłumaczeniem, pozostawiając uczniowi określenie formy gramatycznej jaka wystąpiła w tekście, wyjątkowo tylko podając dodatkowo informacje z zakresu składni, jeśli mają one istotne znaczenie dla rozumienia tekstu lub wyjaśniając formę nieklasyczną, następuje spójny, z preparacją przekład literacki tegoż fragmentu.

Poszczególne tomiki „Książnicy Tłumaczeń Łacińskich” są oznakowane systemem literowo-cyfrowym. Oznaczenia literowe odnoszą się do treści tomów, grupując utwory jednego autora lub kolejne części jednego dzieła oraz dzieląc tomiki na 6 podserii (bezliterowa, A, B, C, D oraz E). Oznaczenia cyfrowe natomiast wskazują kolejność szeregowania tomów w obrębie podserii, by tworzyły całość piśmienniczą.

Wszystkie tomy, poza pierwszym, wydane zostały w formacie 16° i zawierają 32 strony. Karty tytułowe różnią się dość wyraźnie szatą graficzną i kompozycją. Niekiedy podane są tytuły polskojęzyczne, ale w większości tytuł podany jest po łacinie.

Pierwsza podseria, pozbawiona oznaczeń literowych, poświęcona jest poezjom Horacego, których lektura przewidziana była programowo na pierwsze półrocze klasy VIII¹³ jako uwieńczenie ośmioletniej nauki łaciny. Podstawą opracowania była popularna antologia poezji Horacego wydana na użytek szkół przez Tadeusza Sinkę, która w okresie dwudziestolecia międzywojennego doczekała się trzech wydań¹⁴. Antologia Sinki, poprzedzona obszernym wstępem na temat życia i twórczości Horacego, zawierała duży wybór z *Satyr*, *Epodów*, *Listów* oraz *Carmen Saeculare*, a w szczególności z *Ód*, zgodnie z zaleceniami, by przerabiać ich jak najwięcej. W „Książnicy Tłumaczeń Łacińskich” ukazały się prawie wyłącznie pomoce do ód, co jest zgodne z ogólną koncepcją serii:

¹² W. Popiak, *Języki klasyczne w szkole średniej ogólnokształcącej w Polsce w latach 1919-1939: Z badań nad programami, metodami i podręcznikami*, Warszawa 1990, s. 91-93.

¹³ *Wskazówki metodyczne do Programu Gimnazjum Państwowego. Filologia klasyczna (gimnazjum wyższe)*, Warszawa 1927, s. 79-80.

¹⁴ Pierwsze wydanie ukazało się w serii „Biblioteka Pisarzy Łacińskich i Greckich do Użytku w Szkołach Średnich” prowadzonej przez Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych: *Poezje Horacjusza: do użytku w gimnazjach polskich*, wybrał i oprac. Tadeusz Sinko, Lwów 1920. Natomiast kolejne, uzupełnione o horacjanistów polsko-łacińskich nakładem „Książnicy-Atlas”: *Poezje Horacjusza: z dodatkiem horacjanistów polsko-łacińskich*, oprac. T. Sinko, Lwów- Warszawa 1927; *Poezje Horacjusza: z dodatkiem horacjanistów polsko-łacińskich*, oprac. T. Sinko, Lwów 1929; *Poezje Horacjusza: z dodatkiem horacjanistów polsko-łacińskich*, oprac. T. Sinko, Lwów 1932.

Q. Horatius Flaccus: *Ody: preparacja i tłumaczenie. Liber 1, Carmina 1-4, 6-10*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler [1930].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 2.

Q. Horatius Flaccus: *Ody: preparacja i tłumaczenie. Liber 1, Carmina 11-12, 14-15, 18-22, 24, 26, 28, 31, 23 [i. e. 33], 34*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler [1930].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 3.

Q. Horatius Flaccus: *Ody: preparacja i tłumaczenie. Liber 1.2, Carmina 1: 37-38, Carmina 2: 1-3, 6-7, 10, 12-15*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1931].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 4.

Q. Horatius Flaccus: *Ody: preparacja i tłumaczenie. Liber 2.3, Carmina 2: 16-18, 20, Carmina 3: 1-5*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1931].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 5.

Q. Horatius Flaccus: *Ody: preparacja i tłumaczenie. Ks. 3, 5 (tł.) 5, 8-9, 13, 18, 21, 23, 29-30.} Ks. 4, 1 (prep.)*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 6.

Q. Horatius Flaccus: *Ody: preparacja i tłumaczenie. Ks. 4, 2 (tł.), 3-5, 7-9, 12*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1933].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 7.

Tłumaczenie i preparacja do poezyj Horacjusza „Satyry”. Ks. 1 wedle wyd. T. Sinki, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1929].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 8.

Poezje Horacego obejmują tomy 2-8 podserii bezliterowej, natomiast pierwszy jej numer stanowił kurs gramatyki, opracowany przez Jana Michalewskiego na podstawie podręcznika Tadeusza Lewickiego pt. *Początki nauki języka łacińskiego*. Podręcznik ten składał się z dwóch części – dla klasy I i II, które ukazywały się odpowiednio: w latach 1913-1926 (jedenaście wydań) i 1916-1927 (dziewięć wydań) i był bardzo popularny w gimnazjach klasycznych i humanistycznych oraz zalecany do użytku szkolnego przez MWRiOP¹⁵. Materiał gramatyczny prezentowany jest na spreparowanych tekstach ciągłych poświęconych realiom życia w starożytności, co było nowością w nauczaniu podstaw języka łacińskiego w Polsce, niemniej spotkało się z dużym entuzjazmem nauczycieli. Opracowanie do podręcznika Lewickiego ukazało się nakładem A. F. Mittlera po raz pierwszy w 1928 r. i wznowione było przynajmniej dwukrotnie, w latach 1930 i 1939.

¹⁵ W. Popiak, *Języki klasyczne...*, s. 124-125.

Lewicki T. M.: *Wstępna nauka języka łacińskiego. Tłum. i słówka*, oprac. J. Michalewski. Łódź: A. F. Mittler 1928 [1927 antedat.].

Na karcie tytułowej nazwisko Tadeusza Marjana Lewickiego figuruje jako nazwa autora, jednakże w książce znajdują się wyłącznie preparacje i tłumaczenia czytanek. Tom odróżnia się wyraźnie od pozostałych tomów „Książnicy Tłumaczeń Łacińskich” nie tylko pod względem treści, ale także pod względem formy: jest formatu 8° i zawiera aż 64 strony. Na karcie tytułowej nie ma również nazwy serii, prawdopodobnie więc koncepcja wydawnictwa seryjnego zrodziła się dopiero po wydaniu podręcznika Lewickiego, jednak został on uwzględniony w późniejszej numeracji tomów.

Podseria A poświęcona jest twórczości Wergiliusza, w szczególności *Eneidzie*, z której wybrano obszerne fragmenty z ksiąg 1-7. Lektura Eneidy przewidziana była na drugie półrocze klasy VII. *Program Gimnazjum Państwowego* zalecał czytanie w oryginale tylko pieśni I, II, IV, VI i IX¹⁶. Podstawą opracowania w serii „Książnica Tłumaczeń Łacińskich” było podobnie jak w przypadku poezji Horacego wydanie szkolne Tadeusza Sinki¹⁷, obejmujące charakterystyczne fragmenty ze wszystkich ksiąg *Eneidy* oraz z *Georgik* i *Bukolik*, choć, podobnie jak w przypadku podserii bezliterowej, bezpośrednie odwołanie do pierwowzoru znajduje się w tylko jednym z wydanych w serii tomików tj. nr A3 – zawierającym fragmenty *Georgik*:

P. Vergilius Maro: *Georgiki* [według wyd. T. Sinki], oprac. Jan Michalewski. Łódź: Nakładem A. F. Mittlera, [1931] (Łódź: Druk A. F. Mittlera).

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr A3

Eneida została zaprezentowana w siedmiu tomikach:

P. Vergilius Maro: *Eneida: preparacja i tłumaczenie. Z. 1, Ks. I (1-371)*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: Nakładem A. F. Mittlera, [1930] (Łódź: Druk A. F. Mittlera).

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr A1

P. Vergilius Maro: *Eneida: preparacja i tłumaczenie. Z. 2, Ks. I (372-756)*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: Nakładem A. F. Mittlera, [1930] (Łódź: Druk A. F. Mittlera).

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr A2

P. Vergilius Maro: *Eneida: preparacja i tłumaczenie. Z. 3, Ks. II (1-369)*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: Nakładem A. F. Mittlera, [1930] (Łódź: Druk A. F. Mittlera).

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr A5

¹⁶ *Wskazówki metodyczne do Programu Gimnazjum Państwowego...*, s. 68-69.

¹⁷ *Wybór z dzieł Wergiliusza*, wybrał T. Sinko, Warszawa, Lwów 1920. „Biblioteka Pi-sarzy Łacińskich i Greckich do Użytku w Szkołach Średnich”.

P. Vergilius Maro: *Eneida: preparacja i tłumaczenie*. Z. 4, Ks. II (370-804), oprac. Jan Michalewski. Łódź: Nakładem A. F. Mittlera, [1930] (Łódź: Druk A. F. Mittlera).

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr A6

P. Vergilius Maro: *Eneida: preparacja i tłumaczenie*. Z. 5, Ks. IV (1-705), oprac. Jan Michalewski. Łódź: Nakładem A. F. Mittlera, [1930] (Łódź: Druk A. F. Mittlera).

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr A7

P. Vergilius Maro: *Eneida: preparacja i tłumaczenie*. Z. 6, Ks. VI (1-543), oprac. Jan Michalewski. Łódź: Nakładem A. F. Mittlera, [1932] (Łódź: Druk A. F. Mittlera).

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr A8

P. Vergilius Maro: *Eneida: preparacja i tłumaczenie*. Z. 7, Ks. VII (548-900), oprac. Jan Michalewski. Łódź: Nakładem A. F. Mittlera, [1933] (Łódź: Druk A. F. Mittlera).

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr A9

Numer A4 nie został odnotowany, jednak przez analogię do wyboru T. Sinki można przypuszczać, że, jeśli się ukazał, zawierał fragmenty z *Eklog*.

Podseria B poświęcona jest w dziełu *Ab Urbe condita* Tytusa Liwiusza. W *Programie Gimnazjum Państwowego* dzieło Liwiusza wymienione jest jako alternatywa dla jednej z mów Cycerona przewidzianej na drugie półrocze klasy VI. Autor ten uchodził za stylowo ciężkiego¹⁸, z uwagi na jego znaczny wpływ na późniejsze piśmiennictwo. W serii „Książnica Tłumaczeń Łacińskich” podano opracowanie ksiąg I i XXI w łącznie 12 zeszytach:

T. Livius: *Ab urbe condita. Lib. 1, C. <1-11>: preparacja i tłumaczenie*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1929].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr B1

T. Livius: *Ab urbe condita. Lib. 1, C. <11-20>: preparacja i tłumaczenie*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1930].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr B2

Numery B3-B6 prawdopodobnie poświęcone były dalszej części Księgi I (do rozdziału 63), zaś numery B7-B13 Księdze XXI (rozdziały 1-63)¹⁹. Trudno ustalić wydanie oryginału, które stanowi punkt odniesienia opracowań serii. Być może było to wydanie szkolne Kazimierza Jędrzejowskiego, które ukazało

¹⁸ *Wskazówki metodyczne do Programu Gimnazjum Państwowego...*, s. 65.

¹⁹ M. Marczyńska, R. Żmuda, *Bibliografia łódzkiej produkcji wydawniczej 1918-1939*, Łódź: 1986, s. 258. Prawdopodobnie błędnie oznaczono zeszyty poświęcone księdze XXI jako numery A7-A13.

się nakładem „Książnicy-Atlas” w 1930 r., o ile Mittler był konsekwentny w doborze najpopularniejszych i polskich edycji dzieł klasycznych.

Podseria C rozpoczyna ambitne przedsięwzięcie dokonania preparacji i tłumaczeń do popularnych szkolnych wydań lektur łacińskich Jana Szczepańskiego, poczynawszy od *Wypisów łacińskich*²⁰. Jan Szczepański zastąpił jako najpopularniejszy wydawca tekstów łacińskich na potrzeby szkół, o czym świadczą zarówno liczne wznowienia jego prac, jak i wiele tłumaczeń i preparacji w odniesieniu do tych wydań. Poza *Wypisami łacińskimi* znany był również wydany odrębnie *Wybór z mów Cyserona* w dwóch tomach oraz *Wybór z pism filozoficznych Cyserona*. Oprócz Jana Michalewskiego preparacje do nich opublikowali także W. Wróblewski (trzy pierwsze wydania *Wypisów* wraz z tekstami Owidiusza, które w następnych wydaniach zostały usunięte), S. Wiechowski, W. Antoniewicz, J. Konarski (pisma filozoficzne na potrzeby „Pomocy Szkolnej”).

W serii „Książnica Tłumaczeń Łacińskich” zaczęto od *Żywotów sławnych mężów Neposa* oraz *Pamiętników o wojnie galickiej* Cezara, które były pierwszymi tekstami oryginalnymi, z jakimi stykali się uczniowie, nie licząc preparowanych tekstów z początków nauki i obligatoryjnie bajek Fedrusa. Teksty te przerabiano w drugim półroczu klasy drugiej. Można odtworzyć podserii C następująco:

P. Korneliusz Nepos: *Tłumaczenie i preparacja do Wypisów Łacińskich Jana Szczepańskiego. Żywoty sławnych mężów Neposa: Miltiades, <Temistokles>, Aristides, Epamidondas*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1930].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr C1

P. Korneliusz Nepos: *Tłumaczenie i preparacja do Wypisów Łacińskich Jana Szczepańskiego. Żywoty sławnych mężów Neposa: Hannibal, Attyk*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1931].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr C2

G. Juliusz Cezar: *Pamiętniki o wojnie galickiej. [Z. 1] tł. i preparacja do wypisów łacińskich Jana Szczepańskiego*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr C3

G. Juliusz Cezar: *Pamiętniki o wojnie galickiej. [Z. 2] tł. i preparacja do wypisów łacińskich Jana Szczepańskiego*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr C4

²⁰ J. Szczepański, *Wypisy łacińskie do użytku szkół średnich. Na podstawie dzieł Korneliusza Neposa, Juliusza Cezara, Cyserona, Owidjusza i Fedrusa*, Lwów-Warszawa, 1926.

G. Juliusz Cezar: *Pamiętniki o wojnie galickiej*. [Z. 3] *tł. i preparacja do wypisów łacińskich Jana Szczepańskiego*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932?].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr C5

Dalsze numery, o ile istniały, nie zostały odnotowane.

Podseria D odnosi się do pism Cycerona i opiera się również na wydaniu Jana Szczepańskiego. Kolejność dzieł zdaje się być losowa. Naprzemiennie, bez widocznego klucza, umieszczone zostały w niej pisma retoryczne i filozoficzne. Ta podseria doczekała się aż 22 tomików, w których jednak dość wybiórczo znalazły się tylko najbardziej popularne mowy.

M. Tullius Cicero: *De natura deorum libri 3. Tłumaczenie i preparacja do Wyboru z pism filozoficznych Cycerona* (wg wyd. J. Szczepańskiego), oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1929].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 1D

Ten tom prawdopodobnie został wznowiony w 1930 r.

M. Tullius Cicero: *De divinatione libri 2. Tłumaczenie i preparacja do Wyboru z pism filozoficznych Cycerona* (wg wyd. J. Szczepańskiego), oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1930].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 2D

M. Tullius Cicero: *Mowy przeciwko Katylinie. Mowa I*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1930].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 3D

M. Tullius Cicero: *Czwarta mowa przeciwko Katylinie*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1931].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 4D

M. Tullius Cicero: *Pro Archia pöeta*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1931].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 5D

M. Tullius Cicero: *De imperio Cn. Pompei <Pro lege Manila>* [Z. 1], C. 1-12, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1931].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 6D

M. Tullius Cicero: *De imperio Cn. Pompei <Pro lege Manila>* [Z. 2], C. 13-24, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1931].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 7D

M. Tullius Cicero: *De officiis: (pisma filozoficzne): preparacja i tłumaczenia. Ks. 1*, [Z. 1], oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1931].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 8D

M. Tullius Cicero: *De officiis: (pisma filozoficzne): preparacja i tłumaczenia. Ks. 1*, [Z. 2], oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1931].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 9D

M. Tullius Cicero: *De officiis: (pisma filozoficzne) : preparacja i tłumaczenia*. Ks. 1-2, [Z. 3], oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1931].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 10D

M. Tullius Cicero: *De officiis: (pisma filozoficzne) : preparacja i tłumaczenia*. Ks. 2-3, [Z. 4], oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 11D

M. Tullius Cicero: *Laelius de amicitia: preparacja i tłumaczenia*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 12D

Rozmowy Tuskulańskie Cyncerona zostały wydane przez Jana Szczepańskiego osobno:

M. Tullius Cicero: *Tusculanae disputationes: preparacja i tłumaczenia* [Z. 1], oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 13D

M. Tullius Cicero: *Tusculanae disputationes: preparacja i tłumaczenia* [Z. 2], oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 14D

M. Tullius Cicero: *Druga mowa przeciw Werresowi: preparacja i tłumaczenia*. Ks. 4, *De signis*. Z. 1, C. (1-20) (§§ 1-45), oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 15D

M. Tullius Cicero: *Druga mowa przeciw Werresowi: preparacja i tłumaczenia*. Ks. 4, *De signis*. Z. 2, C. (20-39) (§§ 46-85), oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 16D

M. Tullius Cicero: *Druga mowa przeciw Werresowi: preparacja i tłumaczenia*. Ks. 4, *De signis*. Z. 3, C. (40-67) (§§ 86-151), oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 17D

M. Tullius Cicero: *In Q. Caeciliam divinatio: preparacja i tłumaczenia*. Z. 1, C. 1-11, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1933].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 18D

M. Tullius Cicero: *In Q. Caeciliam divinatio: preparacja i tłumaczenia*. Z. 2, C. 11-22, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1933].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 19D

M. Tullius Cicero: *Cato Maior seu de senectute: preparacja i tłumaczenie*. [Z. 1], C. 1-11: §§ 1-34, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1934].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 20D

M. Tullius Cicero: *Cato Maior seu de senectute: preparacja i tłumaczenie*. Z. 2, C. 11-23: §§ 34-85, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1934].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 21D

M. Tullius Cicero: *De republica (w wyborze): preparacja i tłumaczenie*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1934].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr 22D

Podseria E poświęcona jest Owidiuszowi. Prawdopodobnie podobnie jak w przypadku podserii A, podstawą do preparacji było popularne wydanie szkolne poezji Owidiusza autorstwa Tadeusza Sinki.²¹ Składa się tylko z czterech numerów zawierających najbardziej reprezentatywne utwory poety:

P. Ovidius Naso: *Przemiany w wyborze: preparacja i tłumaczenie*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr E1

P. Ovidius Naso: *Kalendarz: preparacja i tłumaczenie*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr E 2

P. Ovidius Naso: *Żale: preparacja i tłumaczenie*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr E 3

P. Ovidius Naso: *Listy z Pontu: preparacja i tłumaczenie*, oprac. Jan Michalewski. Łódź: A. F. Mittler, [1932].

„Książnica Tłumaczeń Łacińskich” nr E 4.

Autorem wszystkich preparacji i tłumaczeń był Jan Michalewski: postać bliżej nieznaną. Podobnie jak inni autorzy współpracujący z Mittlerem w zakresie produkcji szkolnych bryków, nie jest znany z innej działalności literackiej ani naukowej. Być może autora preparacji i tłumaczeń serii „Książnica Tłumaczeń Łacińskich” można utożsamiać z Janem Michalewskim, autorem pamiętnika opublikowanego w jednym z zeszytów „Rocznika Podkowińskiego”²². Z wspomnień tych (stanowiących zapis nagrania dźwiękowego), których głównym przedmiotem są zresztą doświadczenia wojenne bohatera, wiadomo, iż Jan Michalewski, używający pseudonimu Rudolf Benedykt Mielniczek²³ po ukończeniu Gimnazjum Klasycznego wstąpił na Wydział Humanistyczny Uniwersytetu we Lwowie, gdzie studiował filozofię, psychologię oraz historię starożytną²⁴. Studia te ukończył w 1932 r., a więc w czasie, kiedy „Książnica Tłu-

²¹ *Wiązanka wierszy Owidjusza z dodatkiem wybranych elegij Tibulla i Propercjusza*, oprac. Tadeusz Sinko. Lwów: nakładem Książnicy Polskiej Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, [post. 1913]. Do roku 1930 antologia ta doczekała się sześciu wydań.

²² J. Michalewski, *Tak naprawdę było...* w: *Wspomnienia i zapiski z lat 1939-1953*, oprac. M. Konopka-Wichrowska, Podkowa Leśna cop. 1999, s. 145.

²³ Lub odwrotnie.

²⁴ Tamże, s. 146.

maczeń Łacińskich” zbliżała się do końca. Od 1933 r. pracował jako nauczyciel w Kowlu. W pamiętniku nie wspomina o związkach z Mittlerem ani o pracy jako tłumacz. Niemniej jednak przywiązanie do swojej edukacji klasycznej, jakie zdradza autor wspominając swoje lata szkolne, czyni tę hipotezę bardziej prawdopodobną, jak również wspomnienie o niedostatku, który autor cierpiał jako student (tj. w czasie ukazywania się serii).

Seria „Książnica Tłumaczeń Łacińskich” stanowiła typowy przykład wydawnictw, jakimi uczniowie posługiwali się podczas nauki języka łacińskiego i można przyjąć, że odzwierciedla ich oczekiwania względem łacińskiej książki szkolnej: minimalizm formalny, tak w warstwie edycyjno-redaktorskiej jak i produkcyjnej i wynikająca stąd niska cena, oraz przedłożona nad odkrywczość opracowania łatwa do uchwycenia zbieżność z materiałem szkolnym i podręcznikowym. Charakter tomików serii zakładał z góry ich efemeryczność, toteż nieliczne zachowane egzemplarze są jedynym świadectwem istnienia również tego, latynistycznego, obszaru łódzkiej produkcji wydawniczej w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Bogusława Kuć

A LIBRARY EDITION „KSIĄŻNICA TŁUMACZEŃ ŁACIŃSKICH”

During the period of twenty years between the wars in Poland there was a need for books in Latin, especially school books such as student books, obligatory readings and so called cribs. These books were published by many companies operating in different parts of Poland and they were usually grouped in publishing series : one of these series was “Książnica Tłumaczeń Łacińskich” published in Łódź by a family company of the Mittlers between 1928 and 1932. 44 volumes published as a part of this series contained translations and preparatory materials for Latin texts which belonged to the list of obligatory reading and were adjusted to grammar-translation method which was widely used at that time.